

ЗЕМСЬКА ДАВНІСТЬ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Статтю присвячено питанню земської давності в контексті виникнення правового інституту, його становлення, доктринального обґрунтування й випрацювання правових позицій на рівні сенатської практики.

Україна має право розглядати випрацьовану тогочасними вченими доктрину, а також судову практику з цього питання як власне історичне надбання, оскільки була частиною Російської імперії. Одночасно на її території, окрім Полтавської та Чернігівської губерній, поширювалось загальноімперське законодавство.

У панорамному ключі розглянуто дискусійні питання щодо загальної доктрини давності, умов та меж її застосування, а також співвідношення набувальної та позовної давності («usucapio» та «praescriptio»).

Проаналізовано критерії володіння, дотримання яких гарантувало набуття права власності за земською давністю – в контексті вимог законодавства та сенатської практики. Розглянуто питання предмета давнісного володіння, категорій майна, виведених з-під дії давності. Наведено приклади судової практики щодо розширеного тлумачення законодавства про давність та предмети давності.

Ключові слова: набувальна давність, usucapio, володіння добросовісне, нерухоме майно, акти укріплення.

Аналізуючи сучасну судову практику, інколи можна дійти висновку, що здобутки науки історії права можуть мати не тільки науково-пізнавальний, але й прикладний характер. Цю тезу варто проілюструвати такими наочними прикладами.

Верховний Суд уже років 15 стоїть на позиції, що правильним способом захисту права власника, у якого майно вибуло поза його волею, є вчинення віндикаційного позову – позову неволодіючого власника до володіючого невластника. Утім, виникла і навіть була підтримана Верховним Судом ідея про захист права неволодіючого власника за допомогою негаторного позову¹. На сьогодні вирішення цього питання вчергове остаточно передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду². І навіть є сподівання, що Велика Палата нарешті роз'яснить судам усіх рівнів різницю між віндикаційним і негаторним позовами.

Інший приклад. Статтею 344 Цивільного кодексу України, який набув чинності 1 січня 2004 р., було введено інститут набувальної давності. Утім, увесь час його застосування майже

не виявив позитивних для позивачів фіналів судових процесів. На відміну від попереднього прикладу, де суди дозволили вільне тлумачення інститутів римського права, в цьому можна констатувати: або норма є мертвою з погляду суспільної потреби, або конструкцію її важко визнати вдалою.

Водночас інститут набувальної давності, відомий імперському законодавству Росії як «земська давність», для України є новелою лише частково, а точніше його можна охарактеризувати як забуте надбання. Інститут земської давності не тільки застосовувався на практиці шляхом судового тлумачення відповідних законодавчих норм, його також було опрацьовано на доктринальному рівні. І цей теоретичний доробок є особливо цікавим, оскільки звернення до нього дасть змогу загострити суть та юридичний зміст набувальної давності, зокрема в контексті його появи в римському праві та історичного розвитку. Очевидно, що звернення до історичної ретроспективи становлення й розвитку правового інституту та екстраполювання на нього сучасної практики матиме практичний ефект у формі виявлення окремих неузгодженостей, зумовлених тим, що судова практика з цього питання значно випереджає теоретичне його обґрунтування.

¹ Постанова Верховного Суду від 04.02.2020 у справі № 911/3311/17, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559659>.

² Ухвала Верховного Суду від 23.12.2020 у справі № 359/3373/16-ц, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879725>.

Але, перш ніж порівнювати, треба вивчити історію – з практичною метою, а також усвідомлюючи, що історичний доробок попередніх поколінь є самодостатньою цінністю та предметом вивчення науки історії права.

Питанню земської давності в дореволюційний період було присвячено декілька фундаментальних праць, зокрема: А. Бутовського «Давність володіння», П. Поповича «Набувальна давність», О. Боровиковського «Звіт судді. Давність», І. Енгельмана «Про давність за руським цивільним правом: історико-догматичне дослідження». Окрім цього, питанню земської давності як первісному способу набуття права власності приділено увагу в монографічних дослідженнях та навчальних посібниках, зокрема, авторства І. Тютрюмова та Г. Шершеневича. Цінним матеріалом для дослідження стали тематичні збірники рішень Цивільного Касаційного департаменту Урядуючого Сенату авторства Г. Вербловського та А. Думашевського.

Всі названі матеріали стали основою для узагальнення й деталізації окремих дискусійних аспектів земської давності в процесі вивчення історії права, в межах якої написано цю наукову розвідку.

Не викликає сумнівів, що увесь зазначений доробок є окремим кластером історії українського права. Варто згадати, що при входженні частини українських земель до Московської держави у 1654 р. передбачалось, що козаки можуть керуватись «у всіх своїх справах колишніми литовськими законами»³, а міста, якщо це раніше було передбачено, – Магдебурзьким правом. Згодом до складу Російської імперії увійшли також «приєднані від Польщі» землі. Указом від 1796 р. Київ було відділено з «його окружністю від Малоросії, і до нього була приписана особлива губернія з земель, приєднаних тоді від Польщі»⁴. На всіх цих територіях до 40-х рр. XIX ст. «спостерігались суттєві відмінності в чинному цивільному законодавстві, нормами якого регулювались відносини власності»⁵. У подальшому, в реалізацію процесу уніфікації, на ці території поширилась дія Зводу законів Російської імперії 1842 р. Водночас «для чернігівської і полтавської губерній залишені в силі та увійшли до

зводу законів декотрі постанови литовського статуту, які колись діяли в цих губерніях»⁶. «У 1842 р. постанови Литовського Статуту були переглянуті, і залишені потім в силі внесені до загального Зводу Законів у вигляді винятків»⁷.

Отже, звернення до дореволюційного інституту земської давності видається обгрунтованим.

Дореволюційна наука розуміла, що давність за римським правом виражалась словами «*usucapio*» та «*praescriptio*». «На думку деяких юристів, словом *usucapio* визначалось поняття набувальної давності, а словом *praescriptio* – давність, що погашала право»⁸. Такої самої думки дотримуються й сучасні вчені: «виключно римським способом оригінального набуття (*iure civili*) є набуття за давністю (*usucapio*), коли безперервне володіння річчю протягом встановленого законом строку надає володільцю право власності на річ»⁹.

Звісно, римське право оперувало й такими поняттями, які із занепадом Римської держави вже не були актуальними. Наприклад, застосування давності до речей *mancipi*¹⁰ або визнання легітимним способу ліквідації відумерлої спадщини шляхом заволодіння кредитором майна померлого боржника, утримання такого майна та визнання за кредитором титулу власника щодо цього майна за давністю¹¹. Але загалом поділ на «*usucapio*» та «*praescriptio*» було прийнято. Тому історію давності досліджували саме під таким кутом і в запеклій полеміці. І. Енгельман у своїй студентській роботі¹², відзначеній золотою медаллю, вказував, що набувальна давність відома не тільки за Псковською судною грамотою, але й з більш ранніх псковських звичаїв. Своєї думки він дотримувався й пізніше, проте заперечував позицію К. Неволіна щодо існування *usucapio* в Московській державі (з підстав розвитку поземельних відносин у тісному зв'язку з помісною системою й службовими

⁶ А. Квачевский, «Законы черниговской и полтавской губерний и новый суд», *Журнал гражданского и уголовного права*. Книжка первая. (Январь–февраль, 1875), 51.

⁷ А. Боровиковский, «Об особенностях гражданского права Полтавской и Черниговской губерний», *Журнал Министерства юстиции* 32. Часть неофициальная (Апрель–июнь, 1867), 435.

⁸ А. Хоткевич, *О давности по русскому гражданскому праву* (Москва: Университетская тип., 1868), 1.

⁹ Д. Дождев, *Римское частное право* (Москва: ИНФРА М – НОРМА, 1996), 364.

¹⁰ С. Муромцев, *О консерватизме римской юриспруденции. Опыт по истории римского права* (Москва: Тип. А. И. Мамонтова, 1875), 18.

¹¹ К. Мальшев, *Исторический очерк конкурсного процесса* (Санкт-Петербург: Тип. товарищества «Общественная польза», 1871), 15.

¹² И. Энгельман, *Систематическое изложение гражданских законов, содержащихся в Псковской судной грамоте* (Санкт-Петербург: Тип. Эдуарда Веймара, 1855), 19–20.

³ Н. О. Куплеваский, *Русское государственное право*. Т. 1 (Харьков: Изд. книжного магазина А. Дредера, 1902), 42.

⁴ М. Я. Пергамент, А. Э. Нольдэ, *Обозрение исторических сведений о составлении свода местных законов западных губерний* (Санкт-Петербург: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1910), 4, прим. А.

⁵ В. Рубаник, «Распространение общероссийского законодательства о собственности в Юго-Западной Руси в первой половине XIX в.», *Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки* 4 (15) (2013), 52.

відносинами служилих людей¹³), а також думку В. Владимирського-Буданова, відповідно до якої інститут загальної давності існував на Русі «споконвіку», оскільки право позову встановлювалось не звичаями, а «державною законодавчою владою»¹⁴. Давність володіння, з чим погоджується і Г. Шершеневіч, «яка існувала в псковському праві, безслідно зникла разом з падінням самостійності Пскова»¹⁵.

Теоретичні праці першої половини XIX ст. також не вносять ясності. Ф. Морошкін (1837 р.) аналізує історію давності у форматі «*praescriptio*», переходячи потім до давності «*usucapio*» за маніфестом 28 червня 1787 р.¹⁶ О. Краніхфельд (1843 р.) вважав, що вже за законами Івана III Васильовича та Судебником Івана IV Грозного «трирічним безспірним володінням і розпорядженням земля могла набуватися у повну власність»¹⁷.

Нарешті, В. Курдиновський солідаризується з думкою Г. Шершеневіча в тому сенсі, що до видання Зводу законів 1832 р. давність у форматі «*usucapio*» не існувала. До цього моменту можна було говорити лише про «*praescriptio*»¹⁸.

Професор Олексій Гуляєв убачає¹⁹ у низці рішень Державної Ради за 1806 р. (судженнях, які Рада мала в приватних справах) вихід за межі пункту 4 маніфесту 1787 р. та створення набувальної давності, у той час як у Найвище затвердженій думці Сенату від 21 червня 1815 р., яка мала силу закону, йшлося лише про давність позовну.

І вже констатацією факту є посилання на статтю 301 Зводу законів 1832 р., відповідно до якої на законодавчому рівні було закріплено земську давність у вигляді *usucapio*, що у виданні 1842 р. «без видимих ознак законодавчого походження» доповнена новою ознакою володіння – «у вигляді власності»²⁰.

¹³ И. Энгельман, *О давности по русскому гражданскому праву: историко-догматическое исследование* (Москва: Статут, 2003), 137.

¹⁴ Там само, 144.

¹⁵ Г. Шершеневич, *Учебник русского гражданского права*. Т. 1 (Москва: Статут, 2005), 307.

¹⁶ Ф. Морошкін, *О владении по началу российского законодательства* (Москва: Университетская тип., 1837), 103–5.

¹⁷ А. Кранихфельд, *Начертание российского гражданского права в историческом его развитии, составленное для Императорского училища правоведения* (Санкт-Петербург: Тип. III Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1843), 130.

¹⁸ В. Курдиновский, *1. Понятие владения, как фактического отношения к вещи, в Псковской Судной Грамоте. 2. Учение проф. Неволлина о владении, как фактическом отношении к вещи, и о средствах его защиты. 3. О давности владения. (Учение профессоров Морошкина, Неволлина, Энгельмана, Сергеевича и Владимирского-Буданова). 4. О владении по началу Российского законодательства* (Юрьев, 1914), 13.

¹⁹ А. Гуляев, «Общий срок земской давности», *Журнал Министерства юстиции* 8 (Октябрь, 1900), 28–31.

²⁰ Там само, 31.

З огляду на роль права як універсального регулятора суспільних відносин, можна зробити проміжний висновок: земська давність, попри палкі дискусії про її новоявлення або існування здавна, була покликана, з-поміж іншого, заповнити лакуни безвідповідального і безгосподарного ставлення до власного (нерухомого) майна, забезпечуючи в такий спосіб сталість цивільного обігу. Вона наочно демонструвала принцип, що власність зобов'язує. Саме тому вона виявилась затребуваною в тогочасному суспільстві. Відомий російський правознавець С. Муромцев, цитуючи у своїй праці «*Основи цивільного права*» німецького мислителя А. Тренделенбурга, акцентував увагу на його тезі, що будь-який закон має отримати від суспільства потребу й схвалення, від яких до самого закону додається сила. Інакше він розпадеться, немов «тріска». Розвиваючи думку, С. Муромцев навів приклад указу Петра I «Про єдиноспадкування» від 1714 р., щодо якого «практика життя знайшла всі засоби для того, аби паралізувати дію цього указу»²¹. Водночас, на переконання О. Гуляєва, будь-який закон має застосовуватись на практиці з врахуванням його історії, а сама судова практика повинна виходити з тексту закону, аби не допускати «опортуністичних тлумачень», які є «чужими нашому законодавству»²².

Інститут давності не виявився «чужим» російському імперському законодавству, проте його правова природа не була до кінця зрозумілою. Тогочасні цивілісти й теоретики права через виявлення очевидних і найбільш характерних особливостей намагались сформулювати універсальну теорію давності. Зокрема, Д. Мейер визначав давність як «установу», сутність якої у втраті особою права через його нералізацію, в той час як право набувається іншою особою, або інша особа має з цього інший зиск. Вчений наполягав, що в цьому випадку не йдеться про добровільну відмову особи від права, оскільки така відмова заперечується (може заперечуватися) спором про право власності²³. Також були спроби розкрити давність через визнання її універсальною підставою набуття права: «через давність може бути набуте будь-яке право взагалі»²⁴. Заперечуючи цю тезу на прикладі права пожиттєвого володіння, М. Калачов наполягав,

²¹ С. Муромцев, *Основы гражданского права* (Москва: Тип. О-ва распр. полезн. книг), 102.

²² А. Гуляев, «Общий срок земской давности», *Журнал Министерства юстиции* 7 (Сентябрь, 1900), 48–9.

²³ Н. Калачов, «О давности по русскому гражданскому праву», *Юридический вестник, издаваемый Московским юридическим обществом*. Книжка первая (Июль, 1867-1868), 7–8.

²⁴ Там само, 8.

що лише невизначене володіння може перетворитися на право внаслідок давності²⁵.

О. Лювавський визнавав за інститутом давності лише задоволення практичних аспектів інтересів держави й суспільства, заперечуючи його відповідність «правилам філософії». Вчений вважав, що давність як єдиний спосіб набуття права власності характерна для суспільств, які розвиваються і ще не мають складних юридичних відносин²⁶.

Не було остаточно вирішено й питання, наскільки давність можна вважати підставою не тільки набуття, але й втрати права власності. Подібним чином ця дискусія виходила з на той час усталеної конструкції, що давність є наслідком не реалізації власником конкретного майна свого права власності (і така концепція час від часу підживлювалась сенатською практикою – роз'яснення Сенату, рішення 1906 р., № 42²⁷). Одні вважали, що сама по собі нереалізація права власності упродовж 10 років, якщо ніхто цим не скористався, не здатна припинити таке право²⁸. Інші наполягали, що «з судової точки зору давність є тією силою, яка руйнує право»²⁹.

Підсумовуючи, можна сказати, що єдиної універсальної теорії давності так і не було сформульовано, але більшість дослідників виходила з підстав давності, якими є «розуміння суспільної користі й правового порядку»³⁰. У подальшому дослідження зосередились на вивченні окремих елементів давності та на узагальненні й аналізі судової практики з цього питання.

З огляду на обсяг матеріалу, авторка має намір подати панорамний зріз ключових аспектів цього доробку.

Отже, відповідно до положень ст. 533 та ст. 557 т. X, ч. 1 Зводу законів давністю (земською давністю) називалось спокійне й безспірне володіння протягом встановленого законом строку, який визначався 10 роками. Таке володіння мало здійснюватися у вигляді власності. При цьому «стаття не вимагає законних підстав для володіння, але володіння мало здійснюватися на праві власності, тобто, на ім'я особи, яка володіє, а не на ім'я колишнього власника»³¹.

Варто зазначити, що класифікація володінь і, як наслідок, надання їм захисту видозмінювались у кожному новому виданні Зводу законів. За виданням 1832 р.³², володіння вважалося законним і захищуваним, якщо воно було складовою права власності або виділялось на законних підставах з права власності. Захищалося також володіння самовільне – добросовісне й недобросовісне (підроблене). Насильницьке володіння законом не захищалося.

За виданням 1842 р., насильницьке й самовільне володіння визнавалось одночасно підробленим, «якщо воно почалось чи продовжується під приводом того права, яке припинилось або ніколи не існувало в дійсності»³³.

За правилом ст. 531 т. X ч. 1 Зводу 1857 р. будь-яке, навіть незаконне, володіння захищалося законом, допоки майно не буде присуджене за іншою особою³⁴.

Ці положення закону знайшло відображення в правозастосовчій практиці: згідно з рішенням Цивільного Касаційного департаменту Урядуючого Сенату № 854 за 1869 р. «для набуття права на майно володінням за давністю закон не вимагає жодних актів укріплення, висуваючи до цього лише ту вимогу, аби воно продовжувалося безперервно протягом земської давності й супроводжувалося спокійним та безспірним володінням»³⁵. І ця практика залишилась незмінною: за рішенням Цивільного Касаційного департаменту Урядуючого Сенату № 107 за 1884 р. «право власності за давністю набувається не в силу законного акту, а в силу саме фактичного відношення володільця до майна, незалежно від законності цього відношення. Тому в рахунок строку давності може бути зараховане таке володіння, яке відбувалось без акта про право власності на маєток, або за актом, який за законом хоч і не надавав володільцю права володіння у вигляді власності, але в дійсності надавав йому таке (право)»³⁶.

Якщо питання таких характеристик володіння, як «спокійне» й «безспірне», вважалося

²⁵ Калачов, «О давности по русскому гражданскому праву», 10.

²⁶ Там само, 13.

²⁷ А. Бутовский, *Давность владения* (Санкт-Петербург: Тип. «Разум», 1911), 7–8.

²⁸ К. Кавелин, *Права и обязанности по имуществам и обязательствам в применении к русскому законодательству* (Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1879), 75.

²⁹ А. Боровиковский, *Отчет судьи. Т. 2. IV. Давность. V. Суд и семья* (Санкт-Петербург: Тип. «Правда», 1909), 22.

³⁰ И. Тютрюмов, *Гражданское право* (Юрьев: Тип. К. Матисона, 1922), 148.

³¹ П. Попович, *Приобретательная давность по русскому и ост. гр. пр., равно по проекту гражд. уложения* (Варшава, 1913), 19.

³² За даними: А. Гуляев, *Материалы для изучения о владении по Полному Собранию Законов* (Москва, 1915), 78.

³³ Гуляев, *Материалы для изучения о владении по Полному Собранию Законов*, 78.

³⁴ Там само, 79.

³⁵ А. Думашевский, *Систематический Свод решений Кассационных Департаментов Сената 1866-1873 г.* (Санкт-Петербург: Тип. А. Думашевского, 1874), 107.

³⁶ Цит. за: Г. Вербловский, *Сборник положений и извлечений из решений Гражданского Кассационного и Общего Собрания 1-го, 2-го и Кассационных Департаментов Правительствующего Сената за 1883-1888 годы, по гражданскому праву и судопроизводству* (X т. 1 ч. изд. 1887 г., Уст. гражд. суд. и Полож. о нот. ч. изд. 1883 г.) (Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1889), 19.

більш-менш вирішеним, то щодо предмета давності воно було інколи навіть дуже дискусійним. Згідно із законом не підлягали давності межі генерального межування та майно, переведене в заповідне (ст. 563 та ст. 564 т. X ч. 1). Тут важливо провести водорозділ між власне межами генерального (також і спеціального³⁷) межування та дачами (земельними наділами), генерально відмежованими. За практикою Сенату (1872, № 277) на такі дачі строк дії давності поширювався³⁸.

Строку дії давності також не підлягали викрадені речі і права, занесені до кріпосної або іпотечної книг, речі, вилучені з цивільного обігу, зокрема через їхнє призначення обслуговувати суспільні й державні потреби (морські порти, залізниці тощо). Не могли бути задоволені також сервітути, поземельні повинності і закладні права³⁹.

Втім, на практиці були відомі випадки, коли перелік майна, яке не підлягало строку земської давності, за рахунок сенатської практики було зроблено спробу розширити. Йшлося про церковні землі, намежовані за секуляризаційною реформою 1764 р. й за подальшими пожалуваннями. 20 січня 1893 р. Касаційний департамент Сенату ухвалив рішення № 2 за заявою уповноваженого від причту церкви села Боровицького священника А. Зонова про скасування рішення Казанської судової палати за позовом причту до земського фельдшера І. Павлова про відновлення порушеного ним права володіння церковною землею. Це рішення стало предметом палкої дискусії⁴⁰.

Позиція сенаторів обґрунтовувалась умовиводом, що закон про давність буцімто не має поширюватися на церковні землі, оскільки достатньо вказати на ст. 403 т. IX (вид. 1876 р.), в якій зазначено: «церковні землі назавжди мають залишатися за церквою, тому священнослужителі та церковні причти не можуть не тільки продавати їх, але й віддавати їх у заставу»⁴¹. Одночасно під час ухвалення рішення було застосовано норми правил від 20 липня 1842 р., відповідно до яких церковна земля відводиться від дач «один раз і назавжди», а також: «ніхто з членів причту не має права сам собою

уступати, укріпляти та закладати будь-кому чи міняти церковну землю на іншу, тому жодні акти про це від імені причту не мають сили»⁴².

Рішенням № 2 від 20 лютого 1902 р. Сенат знову кардинально змінив позицію, роз'яснивши, що заборона відчуження церковних земель стосується не обмеження застосування закону про давність до церковних земель, а дій самих членів причту щодо її відчуження. Наслідки такої революційної сенатської діяльності у справі формування судової практики в частині обмежувальних законів прокоментував Г. Шершеневич: «...Наша практика свого часу дещо розширювала коло предметів, вилучених з-під дії давності. Рішенням 93, 2 Сенат визнав, що на підставі буквально розуміння ст. 446 т. IX Зводу Законів та її історичних джерел дії давності не підлягають церковні землі. Через, однак, сильний протест, яким було зустрінуте рішення в нашій літературі, а також практичні складнощі, викликані рішенням, Сенат знову переглянув питання й відмовився від свого погляду (02, 2)»⁴³.

Отже, як убачається, полемічний складник був притаманний не тільки науковим розвідкам, а й судовій практиці, яка за неповних 10 років двічі кардинально змінила правову позицію з точністю до навпаки.

Висновки

Із викладеного вище можна зробити такі висновки.

Питання історичного походження інституту земської давності є дискусійним, і вирішувалось воно у форматі різних підходів до тлумачення судних грамот, царського законодавства, договорів та інших документів. Імператорський маніфест від 28 червня 1787 р. безумовно вводив в обіг поняття давності, яка більшою мірою виявляла ознаки «*gravescriptio*», відомої як позовна давність. Розуміння сутності п. 4 маніфесту як такого, що запроваджував набувальну давність, поділяли далеко не всі: противники цього підходу вважали, що ця норма зазнала розширеного тлумачення судженнями Державної Ради у приватних справах за 1806 р. Беззаперечним фактом стала поява норми, яка запроваджувала набувальну давність, у Зводі законів ред. 1832 р. і яку можна вважати законодавчою новелою.

Спроби сформулювати загальну й універсальну теорію давності успішними не були. Тому

³⁷ Тютрюмов, *Гражданское право*, 149.

³⁸ Думашевский, *Систематический Свод решений Кассационных Департаментов Сената 1866-1873 г.*, 108.

³⁹ Тютрюмов, *Гражданское право*, 148–9.

⁴⁰ А. Карабегов, *Давность по церковным землям* (Санкт-Петербург: Тип. А. Хомского и К°, 1894).

⁴¹ *Решения Гражданского Кассационного Департамента Правительствующего Сената 1893* (Санкт-Петербург: Тип. Прав. Сената, 1893), 14.

⁴² *Решения Гражданского Кассационного Департамента Правительствующего Сената 1893*, 13.

⁴³ Шершеневич, *Учебник русского гражданского права*. Т. 1, 315.

основним локомотивом реалізації норм про застосування давності стала судова практика в особі Цивільного Касаційного департаменту Урядуючого Сенату. Наукові розробки, безумовно, містили доктринальний елемент, але в більшості своїй – аналіз та оцінку самої судової практики. А тій, своєю чергою, не завжди були притаманні сталість та уніфікованість.

Попри всі теоретичні й практичні проблеми запровадження інституту набувальної давності,

що, безумовно, були, це мало позитивний ефект, забезпечуючи, за оцінкою автора, сталість цивільного обігу.

Очевидно, більш гнучкий характер конструкції надавав перелік видів володінь, які претендували на задоволення, а також відсутність вимоги щодо обов'язковості підстав для здійснення такого володіння. Завдяки такій гнучкості (у межах чинного законодавства) норми про земську давність не перетворились на «мертві» норми.

Список використаної літератури

- Боровиковский, Александр. «Об особенностях гражданского права Полтавской и Черниговской губерний». *Журнал Министерства юстиции* 32. Часть неофициальная (Апрель-июнь, 1867).
- Боровиковский, Александр. *Отчет судьи. Т. 2. IV. Давность. I. Суд и семья*. Санкт-Петербург: Тип. «Правда», 1909.
- Бутовский, А. *Давность владения*. Санкт-Петербург: Тип. «Разум», 1911.
- Вербловский, Григорий. *Сборник положений и извлечений из решений Гражданского Кассационного и Общего Собрания 1-го, 2-го и Кассационных Департаментов Правительствующего Сената за 1883-1888 годы, по гражданскому праву и судопроизводству (X т. 1 ч. изд. 1887 г., Уст. гражд. суд. и Полож. о нот. ч. изд. 1883 г.)*. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1889.
- Гуляев, Алексей. «Общий срок земской давности». *Журнал Министерства юстиции* 7 (Сентябрь, 1900).
- Гуляев, Алексей. «Общий срок земской давности». *Журнал Министерства юстиции* 8 (Октябрь, 1900).
- Гуляев, Алексей. *Материалы для изучения о владении по Полному Собранию Законов*. Москва, 1915.
- Дождев, Дмитрий. *Римское частное право*. Москва: ИНФРА М – NORMA, 1996.
- Думашевский, Арнольд. *Систематический Свод решений Кассационных Департаментов Сената 1866-1873 г.* Санкт-Петербург: Тип. А. Думашевского, 1874.
- Кавелин, Константин. *Права и обязанности по имуществам и обязательствам в применении к русскому законодательству*. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1879.
- Калачов, Николай. «О давности по русскому гражданскому праву». *Юридический вестник, издаваемый Московским юридическим обществом*. Книжка первая. (Июль, 1867-1868).
- Карабегов, Александр. *Давность по церковным землям*. Санкт-Петербург: Тип. А. Хомского и К°, 1894.
- Квачевский, Александр. «Законы черниговской и полтавской губерний и новый суд». *Журнал гражданского и уголовного права*. Книжка первая. (Январь-февраль, 1875).
- Кранихфельд, Александр. *Начертание русского гражданского права в историческом его развитии, составленное для Императорского училища правоведения*. Санкт-Петербург: Тип. III Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1843.
- Куплеваский, Николай. *Русское государственное право*. Т. 1. Харьков: Изд. книжного магазина А. Дредера, 1902.
- Курдиновский, Виктор. 1. *Понятие владения, как фактического отношения к вещи, в Псковской Судной Грамоте*. 2. *Учение*

- проф. Неволлина о владении, как фактическом отношении к вещи, и о средствах его защиты*. 3. *О давности владения. (Учение профессоров Морошкина, Неволлина, Энгельмана, Сергеевича и Владимирского-Буданова)*. 4. *О владении по началам Российского законодательства*. Юрьев, 1914.
- Мальшев, Кронид. *Исторический очерк конкурсного процесса*. Санкт-Петербург: Тип. товарищества «Общественная польза», 1871.
- Морошкин, Федор. *О владении по началам российского законодательства*. Москва: Университетская тип., 1837.
- Муромцев, Сергей. *О консерватизме римской юриспруденции. Опыт по истории римского права*. Москва: Тип. А. И. Мамонтова, 1875.
- Муромцев, Сергей. *Основы гражданского права. На правах рукописи*. Москва: Тип. О-ва распр. полезн. книг.
- Пергамент, Михаил, Александр Нольдэ. *Обозрение исторических сведений о составлении свода местных законов западных губерний*. Санкт-Петербург: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1910.
- Попович, П. *Приобретательная давность по русскому и ост. гр. пр., равно по проекту гражд. уложения*. Варшава, 1913.
- Постанова Верховного Суду від 04.02.2020 у справі № 911/3311/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559659>
- Решения Гражданского Кассационного Департамента Правительствующего Сената 1893*. Санкт-Петербург: Тип. Прав. Сената, 1893.
- Рубаник, Владимир. «Распространение общероссийского законодательства о собственности в Юго-Западной Руси в первой половине XIX в.». *Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки* 4 (15) (2013).
- Тютрюмов, Игорь. *Гражданское право*. Юрьев: Тип. К. Маггисона, 1922.
- Ухвала Верховного Суду від 23.12.2020 у справі № 359/3373/16-ц. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879725>
- Хоткевич, Александр. *О давности по русскому гражданскому праву*. Москва: Университетская тип., 1868.
- Шершеневич, Габриэль. *Учебник русского гражданского права*. Т. 1. Москва: Статут, 2005.
- Энгельман, Иван. *Систематическое изложение гражданских законов, содержащихся в Псковской судной грамоте*. Санкт-Петербург: Тип. Эдуарда Веймара, 1855.
- Энгельман, Иван. *О давности по русскому гражданскому праву: историко-догматическое исследование*. Москва: Статут, 2003.

Bibliography

- Borovikovskiy, Aleksandr. "Ob Osobennostyah Grazhdanskogo Prava Poltavskoy i Chernigovskoy Guberniy" ["On Specifics of Civil Law in Poltavskaya and Chernigovskaya Regions"]. *Zhurnal Ministerstva Yustitsii* 32 (April-June 1867): 435-54 [in Russian].
- Borovikovskiy, Aleksandr. *Отчет Судьи* [The Report of a Judge] 2. Saint Petersburg: Pravda, 1909 [in Russian].
- Butovskiy, A. K. *Davnost Vladeniya* [Antiquity of Tenure]. Saint Petersburg: Razum, 1911 [in Russian].
- Dozhdev, Dmitriy. *Rimskoie Chastnoie Pravo* [Roman Private Law]. Moscow: INFRA M – NORMA, 1996 [in Russian].
- Dumashevskiy, Arnold. *Sistematcheskiy Svod Resheniy Kassatsionnyh Departamentov Senata 1866-1873 g.* [Systematic

- Gathering of Cassational Decisions Rendered by Senate Departments in 1866-1873*. Saint Petersburg: Typography of A. Dumashevskiy, 1874 [in Russian].
- Engelman, Ivan. *O Davnosti po Russkomu Grazhdanskomu Pravu: Istoriko-Dogmaticheskoye Issledovaniye [On Limitation of Actions in Russian Civil Law: Historical and Dogmatic Study]*. Moscow: Statut, 2003 [in Russian].
- Engelman, Ivan. *Sistematicheskoye Izlozhenie Grazhdanskih Zakonov, Soderzhaschihsya v Pskovskoy Sudnoy Gramote [Systematic Exposition of Civil Laws as Contained in Pskov Court Laws]*. Saint Petersburg: Typography of Eduard Weimar, 1855 [in Russian].
- Guliaiev, Aleksej. "Obschiy Srok Zemskoy Davnosti" ["General Term of Zemstvo Limitations"]. *Zhurnal Ministerstva Yustitsii* 7 (September 1900): 48–81 [in Russian].
- Guliaiev, Aleksej. "Obschiy Srok Zemskoy Davnosti" ["General Term of Zemstvo Limitations"]. *Zhurnal Ministerstva Yustitsii* 7 (September 1900): 26–77 [in Russian].
- Guliaiev, Aleksej. *Materialy Dlya Izucheniya o Vladenii po Polnomu Sobraniyu Zakonov [Materials for Studies on Possession according to the Full Gathering of Laws]*. Moscow, 1915 [in Russian].
- Hotkevich, Aleksandr. *O Davnosti po Russkomu Grazhdanskomu Pravu [On Limitations in Russian Civil Law]*. Moscow: University typography, 1868 [in Russian].
- Kalachov, Nikolaj. "O Davnosti po Russkomu Grazhdanskomu Pravu" ["On Antiquity of Tenure According to Russian Civil Law"]. *Yuridicheskij Vestnik, Izdavaemiy Moskovskim Yuridicheskim Soobshchestvom* 1 (July, 1867–1868): 1–18 [in Russian].
- Karabegov, Aleksandr. *Davnost po Tserkovnym Zemlyam [Antiquity of Tenure on Church Land]*. Saint Petersburg: Typography of A. Homskiy and K, 1894 [in Russian].
- Kavelin, Konstantin. *Prava i Obyazannosti po Imushchestvam i Obyazatelstvam v Primeneniyi k Russkomu Zakonodatelstvu [Rights and Obligations on Property and Liabilities with Regard to Russian Laws]*. Saint Petersburg: Typography of M. M. Stasyulevich, 1879 [in Russian].
- Kranichfeld, Aleksandr. *Nachertaniye Rossiyskogo Grazhdanskogo Prava v Istoricheskoy Yego Razviti, Sostavlennoe dlia Imperatorskogo Uchilishcha Pravovedeniya [Sketches of Russian Civil Law in Historic its Developments, Provided for Imperial Law School]*. Saint Petersburg: Typography of the 3rd Department of His Emperor's Majesty Chancellery, 1843 [in Russian].
- Kuplevskiy, Nikolaj. *Russkoe Gosudarstvennoe Pravo [Russian State Law]* 1. Kharkov: Izdatelstvo Knizhnogo Magazina A. Dredera, 1902 [in Russian].
- Kuridinovskiy, Viktor. 1. Ponyatiya Vladeniya kak Fakticheskogo Otnosheniya k Veschi c Pskovskoy Sudnoy Gramote. 2. Ucheniye Prof. Nevolina o Vladenii kak Fakticheskom Otnosheniyi k Veschi, i o Sredstvakh Ego Zashchity. 3. O Davnosti Vladeniya. (Ucheniye Professorov Moroshkina, Nevolina, Engelmana, Sergeyevicha i Vladimirsikogo-Budanova). 4. O Vladenii po Nachalam Rossiyskogo Zakonodatelstva [1. The Issue of Possession as the Actual Approach to the Thing in Pskov Court Record. 2. The Teaching of Prof. Nevolin regarding Possession as the Actual Approach to the Thing and on Measures for Its Protection. 3. On Antiquity of Tenure (Teachings of Professors Moroshkin, Nevolin, Engelman, Sergeyevich and Vladimirsik-Budanov). 4. On Possession according to Fundamentals of Russian Legislation]. Yuryev, 1914 [in Russian].
- Kvachevskiy, Aleksandr. "Zakony Chernigovskoy i Poltavskoy Guberniy i Noviy Sud" ["Laws of Chernigovskaya and Poltavskaya Regions and New Court"]. *Zhurnal Grazhdanskogo i Ugolovnogo Prava* 1 (January-February, 1875): 51–86 [in Russian].
- Malyshev, Kronid. *Historical Writing on Competition Process*. Saint Petersburg: Obschestvennaya Polza, 1871 [in Russian].
- Moroshkin, Fedor. *O Vladeniyi po Nachalam Rossiyskogo Zakonodatelstva [On Possession according to Fundamentals of Russian Legislation]*. Moscow: University typography, 1837 [in Russian].
- Muromtsev, Sergej. *Osnovy Grazhdanskogo Prava [The Basics of Civil Law]*. Moscow: Typography of the Society of Useful Books [in Russian].
- Muromtsev, Sergej. *O Konservativizme Rimskoy Yurisprudencii. Opyt po Istoriyi Rimskogo Prava [On Conservatism of Roman Jurisprudentia. Experience on the History of Roman Law]*. Moscow: Typography of A. I. Mamontov, 1875 [in Russian].
- Pergament, Mihail, and Aleksandr Nolde. *Obozreniye Istoricheskikh Svedeniy o Sostavlenii Svoda Mestnykh Zakonov Zapadnykh Guberniy [The Overview of Historic Sources on the Composition of the Gathering of Local Laws in Western Regions]*. Saint Petersburg: Tovarischestvo R. Golike i A. Wilborg, 1910 [in Russian].
- Popovich, P. V. *Priobretatel'naya Davnost po Russkomu i Otsz. Gr. Pr., Ravno po Proektu Grazhd. Ulozheniya [Acquisitive Prescription in Russian Law according to the Draft of Civil Code]*. Warsaw, 1913 [in Russian].
- Resheniya Grazhdanskogo Kassatsionnogo Departamenta Pravitelstvuyushego Senata [Decisions of Civil Cassation Department of Governing Senate] 1893. Saint Petersburg: Tip. Prav. Senata, 1893.
- Rubanik, Vladimir. "Rasprostraneniye Obscherossiyskogo Zakonodatelstva o Sobstvennosti v Yugo-Zapadnoy Rusi v Pervoy Polovine XIX v." ["The Dissemination of Russian Legislation on Property in South-Western Rus in First Half of 19th Century"]. *Vektor Nauki TGU. Seriya Yuridicheskoye Nauki [Science Vector of Togliatti State University. Series: Legal Sciences]* 4(15) (2013): 52–4 [in Russian].
- Shershenevich, Gabriel. *Uchebnik Russkogo Grazhdanskogo Prava [Russian Civil Law Textbook]* 1. Moscow: Statut, 2005 [in Russian].
- The Decree of the Supreme Court as of February 4, 2020 in case No. 911/3311/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559659>. Accessed May 18, 2021 [in Ukrainian].
- The Decree of the Supreme Court of December 23, 2020 in case No. 359/3373-16-c. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879725>. Accessed May 18, 2021 [in Ukrainian].
- Tyutryumov, Igor. *Grazhdanskoye Pravo [Civil Law]*. Yuryev: Typography of K. Mattison, 1922 [in Russian].
- Verblovskiy, Grigorij. *Sbornik Polozheniy i Izvlecheniy iz Resheniy Grazhdanskogo Kassatsionnogo i Obshego Sobraniya 1-go, 2-go i Kassatsyonnykh Departamentov Pravitelstvuyushego Senata za 1883-1888 Gody, po Grazhdanskomu Pravu i Sudoproizvodstvu [Gathering of Decrees and Excerpts from Decisions of Civil Cassational and General Assembly of the 1st, 2nd and Governing Senate's Cassational Departments as of 1883-1888 in Civil Law and Judicial Proceedings]*. Saint Petersburg: Typography of M. M. Stasiulevich, 1889 [in Russian].

Tetiana Shmariova

ZEMSKA LIMITATION OF ACTION: CERTAIN ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

The history of law should be viewed not only within the context of the study on the birth of law being one of the social regulators, its emergence and evolution of its certain institutions, but also as an instrument of thorough understanding of legal forms received from Roman Law. Certain forms of these include usucapio – limitation of action introduced to Russian Imperial legislation by Article 301 of the Legislation Code of 1832.

Ukraine can view the doctrine developed by legal scholars of those times as well as court practice on these issues as part of its own history as it used to be a part of the Russian Empire, where (except for Chernihiv and Poltava regions) Russian Imperial legislation was fully in force.

Russian Imperial legal scholarship has adopted the approach applied by Roman law, including usucapio and praescriptio. However, the issue of usucapio existence in legislation acts of the Moscow State as a separate institute before 1832 has provided grounds for discussions.

Similarly, the legal essence of the usucapio institute has also provided grounds for scholarly discussions on philosophic grounds regarding the impact of limiting legislation on the application of the limitation institute whether limitation should be similarly the ground for losing or acquiring rights, or regarding the conditions when the appropriate limitations may be applied.

The analysis of past scholarly concepts provides possibilities to develop a full picture. Nevertheless, this picture is not without homogeneity of thoughts. The author takes the approach that the usucapio institute in Russian Imperial legislation has appeared and developed for assuring the stability of civil relations. Regardless of the division of providing evidence, the existence of the actual possession by the actual possessor of the mortgage after the 10-year term, the new possessor has been recognized and registered the property rights within time limitation if the conditions prescribed in the law are actually fulfilled. The interest in theoretical development in the limitation issue and the amount of the court practice provides evidence that it was claimed by the society.

The definition of the Zemska time limitation has been changing gradually, and it can generally be viewed as calm, non-discussional, and continuous possession within the term developed by the law, in terms of “property”. The law of those times did not demand a fair possession conditions for acquiring the rights on limitation grounds, however this approach has been criticized by scholars.

Generally, the author has selected the panoramic approach of constructing her research by paying attention to discussional issues, as well as the issues being of interest nowadays. Specific focus is made on actual inaction of titular proprietors of mortgage as the condition for loss of the right on limitation grounds and non-act possession. The actuality of stability of civil relations remains the same nowadays as it was in the past.

Keywords: acquisitive prescription, usucapio, possession, mortgage, strengthening acts.

Матеріал надійшов 19.05.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)